

АВТОРИТЕТНИЙ КОНТРОЛЬ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ЗАПИСІВ

Актуальність проблеми авторитетного контролю (АК) бібліографічних записів для бібліотекарів України зумовлена необхідністю інтеграції автоматизованих інформаційних систем бібліотек регіону, держави, світу. Далі здійснюється аналітичний огляд цієї проблеми і пропонуються висновки щодо залучення технології АК у практику вітчизняних бібліотек.

Витоки АК, концепція якого традиційно розуміється фактично в усіх положеннях, що принципово стосуються цілей і завдань наукової обробки документів, сягають середини ХІХ ст. Однак тільки з появою в 70-х роках ХХ ст. нових інформаційних технологій АК формується як самостійне поняття та явище і стає інтегруючим елементом національних і транснаціональних інформаційних ресурсів.

Зміст поняття АК уточнює один з перекладів англійського слова «authority» (на відміну від поняття «author» - автор), конкретний зміст якого - «авторитетне джерело» (книжка, документ).

Об'єктом АК є елементи бібліографічного запису (особисті імена, назви установ та організацій або конференцій, уніфіковані та географічні назви, предметні рубрики), що використовуються як його заголовки.

Ці елементи підлягають контролю через те, що функціонування значних за обсягом баз даних (БД) бібліографічних записів і, зокрема, електронних каталогів породжує множину варіантів формулювань одного й того ж заголовка. Це може спричинити наведення різних формулювань у заголовках бібліографічних записів, що негативно впливатиме на результати бібліографічного пошуку. Для уніфікації цих заголовків слід розробити спеціальну інформаційну технологію, котра уможливила б їх уніфікацію.

Необхідність уніфікації елементів бібліографічного запису, які виступали в ролі його заголовка, усвідомлювалася бібліографами-практиками ще наприкінці ХІХ ст. Швидке зростання видавничого потоку первинних документів і вторинної, тобто бібліографічної, інформації потребувало створення допоміжного довідково-бібліографічного апарату з розвиненою системою посилань для уточнення форми заголовка бібліографічного запису [1].

Каталогізатори та бібліографи зіткнулися з потребою відрізнити, ідентифікувати однойменних індивідуальних авторів, приведення до єдиної загальноприйнятої концепції альтернативних форм імен

того самого автора (псевдоніми, транслітерації, варіанти формулювання тощо), які часто виникають, а пізніше й колективного автора, найменувань серійних видань, анонімних класичних творів, географічних назв та предметних рубрик. Необхідність уніфікації заголовків бібліографічних записів спричинила створення спеціальної інформаційної технології її забезпечення. Такою технологією і став АК, а традиційно існуючі довідково-нормативні картотеки індивідуальних та колективних авторів (тобто імена осіб і назв установ та організацій) на початку 70-х років отримали назву «авторитетні» («authority»), тобто «офіційні».

Під авторитетним контролем («authority control») розуміється процес підтримки сталості й сумісності форми назв установ та організацій у заголовках бібліографічних записів на основі їх уніфікації за допомогою електронно-обчислювальної техніки.

Інформаційним засобом підтримки технології АК є довідкова база даних (БД) авторитетних записів (створюється з метою фіксації уніфікованих заголовків, їх альтернативних варіантів та взаємозв'язків поміж ними).

Питання теорії АК детально розробляли зарубіжні дослідники (Г.Д.Аврам, Д.Андерсон, Т.Делсі, К.Л.Хендерсон, С.М.Малінконіко, М.Ранкл, Г.Ф.Шмайрер, А.Г.Тейлор, Б.Б.Тіллетт та ін.). Цей напрям сформувався в бібліотекознавстві США і Канади. З 1889 р. в Бібліотеці Конгресу створюється картотека заголовків бібліографічних записів (містила систему посилань, що пов'язували різні варіанти цих заголовків).

Передумови виникнення АК були досліджені Б.Б.Тіллетт [2]. Необхідність створення та підтримки унікальної форми заголовків для імен осіб на основі розгалуженої системи апарату посилань обґрунтовано А.Г.Тейлор [3]. Практичну потребу АК заголовків бібліографічних записів для ефективного реалізації пошукової та кумулятивної функцій бібліотечного каталогу визначено Г.Ф.Шмайрером [4]. М.Ранкл описав різні процедури АК, потрібні в умовах діалогу, та підкреслив особливу його необхідність у діалогових базах даних колективного використання, де накопичуються записи з кількох організацій [5]. С.М.Малінконіко та К.Л.Хендерсон [6] визначили можливість подальшого розвитку АК на основі комунікаційної технології, а також технології маніпулювання широкими масивами даних.

Проблему розробки підсистеми АК з метою вдосконалення функціонування інформаційних систем

бібліографічної спрямованості було порушено в ході теоретичного осмислення сутності національної бібліографії як галузі інформаційної діяльності нації, в процесі якої створюється, зберігається, розподіляється та використовується бібліографічна інформація, нагромаджена даною нацією [7]. Це пояснюється тим, що питання уніфікації форми відбиття імен осіб, назв організацій та установ або інших заголовків, котрі являють собою важливу частину бібліографічної інформації, зумовлені їх державною належністю. Очевидно, що визначення ролі національної бібліографії в організації уніфікованого зображення імен/назв як інформаційного об'єкта важливо (на що звернули увагу Т.Делсі, Д.Андерсон [8]) для усвідомлення необхідності реалізації міжнародної системи АК.

Теоретичне осмислення еволюціонувало в конкретні практичні форми, реалізовані у спосіб формату MARC/Authorities (Бібліотека Конгресу США, 1981), і створення файлів авторитетних записів у бібліотеках та бібліотечно-інформаційних центрах Великобританії, Канади, Німеччини, США, Франції та ін. Наявність і використання уніфікованих правил і методів формування та підтримки цих файлів сприяли створенню бібліотечно-інформаційних мереж, які об'єднали інформаційні ресурси багатьох бібліотек та інформаційних центрів, у тому числі й їхні файли авторитетних записів.

З аналізу сутності функціонування цих мереж випливає, що технологія АК у бібліотечно-інформаційних системах різних країн схожа і може бути описана так: уніфіковані заголовки та посилання до цих систем записуються в машинопрочитуваний формі та інформаційно пов'язуються з бібліографічними записами, де мають використовуватися ці заголовки; будь-який заголовок може бути змінено (з огляду на потреби кожного конкретного моменту часу, наприклад, установа змінила свою назву) шляхом одночасної глобальної зміни номерів для авторитетного файлу у відповідних бібліографічних записах. Отже, якщо заголовки в авторитетному файлі змінюється, бібліографічні записи з такими заголовками це автоматично сприймають.

Аналіз систем АК окремих країн показав, що ця ідея з теоретичних положень трансформувалася в практику та піднеслася до проблеми міжнародного значення. Потреба подання імен/назв на міжнародному рівні спричинена необхідністю подолання низки суперечностей, зумовлених прийнятими на національному рівні принципами бібліографічного опису.

Щоб зрозуміти цілі та основні витоки необхідності існування *міжнародної авторитетної системи*, розглянемо передусім концепцію IFLA UBC. Протягом 20-ти років IFLA здійснює роботи зі створення міжнародної системи авторитетних даних (International Authority System), зокрема з визначення термінів «національні автори» та «національні колективи», структури авторитетних даних у міжнародному форматі, розробки стандарту подання авторитетних даних тощо. Найвагомим результатом діяльності IFLA в цьому напрямі стала публікація в 1991 р. формату UNIMARC/Authorities [9].

Концепція UBC стосовно авторитетних даних передбачає додержання таких принципів:

- кожна країна відповідає за формулювання авторитетних заголовків для її індивідуальних та колективних авторів;

- авторитетні записи, створювані національними

бібліографічними агенціями, мають бути доступними для інших країн, що потребують авторитетних даних для тих самих авторів.

Умови використання принципів UBC у бібліографічному описі та авторитетних даних однакові: має існувати загальноприйняте зведення принципів, стандартів та практичних посібників з формулювання та структури каталогізаційних даних; кожна національна бібліографічна агенція мусить діяти з огляду на всебічну сумісність даних за умов дотримання стандартів; має функціонувати інфраструктура, яка б відповідала за ефективний обмін даними поміж національними бібліографічними агенціями.

Міра виконання цих умов впливатиме на розширення чи обмеження реалізації АК у міжнародному масштабі.

Концепція UBC щодо нормалізації заголовків індивідуальних і колективних авторів, яка втілюється IFLA протягом 20-ти років, значною мірою ґрунтується на визнанні необхідності реалізації трьох завдань: стандартизації діяльності зі створення заголовків та структуризації авторитетних даних; створення умов для досягнення сумісності авторитетних даних, що дає можливість покласти відповідальність на певну агенцію за створення та розповсюдження авторитетних записів; розробки інфраструктури підтримки ефективного міжнародного обміну авторитетними даними.

У системі, де UNIMARC/Authorities слугуватиме засобом зберігання та розповсюдження авторитетних записів, останні можна використати для інформаційного взаємозв'язку з бібліографічними записами, що надходять з різних джерел і здатні виконувати роль механізму приведення заголовків до форми, якій надається перевага в установі, що отримує дані. Система забезпечує введення необхідної форми до авторитетного файлу та надає організаціям, що отримують дані, можливість однозначно встановити необхідні форми заголовків за допомогою посилань.

У вітчизняній бібліотечній практиці ідея АК досі не усвідомлена і не є абсолютно очевидною для бібліотекарів, бібліографів та фахівців в інформаційній галузі, тобто всіх тих, хто так чи інакше пов'язаний з процесами обробки інформації.

Щоб уникнути розбіжностей у визначенні сутності проблеми передусім потрібно навести базові терміни та їх визначення, що формулюються з метою сконструювати деякий понятійний ряд. Ці терміни розроблені на підставі аналізу зарубіжних джерел, присвячених висвітленню систем АК, що функціонують в американських, англійських, канадських, французьких, німецьких та інших бібліотечно-інформаційних системах приблизно чверть століття.

Терміном «авторитетний контроль» у сучасній бібліотечній практиці часто послуговуються помилково через те, що процеси, які включаються фахівцями в нього, еволюціонують на базі електронно-обчислювальної техніки. Зокрема, нерідко плутають поняття «авторитетний контроль» і «авторитетна робота».

Термін *авторитетна робота* охоплює дослідницьку діяльність та інтелектуальні зусилля фахівців у галузях бібліографії та каталогізації, спрямовані на створення та модернізацію авторитетних записів. Цей комплексний процес передбачає визначення форми елементу бібліографічного запису, що використовуватиметься як його заголовок; визначення посилань, необхідних для цієї форми, та взаємозв'язків поміж спорідненими заголовками.

На першому етапі здійснюється бібліографічний аналіз оброблюваного документа, виявляються точні дані та вірогідна інформація про індивідуальне ім'я, назву установи або організації, географічну назву, предметне визначення тощо. Так встановлюються дати життя особи - індивідуального автора, дати існування колективного автора під певною назвою тощо.

Другий етап - створення авторитетного запису та постійна підтримка його протягом тривалого часу в міру нагромадження нових даних, опису нових документів.

Авторитетна робота припускає також визначення взаємозв'язків поміж варіантами заголовків і спорідненими заголовками на основі створення системи посилань. Отримані в процесі авторитетної роботи результати (авторитетні записи особистих імен, назв установ та організацій, уніфікованих назв та предметних рубрик) фіксуються в спеціальній довідковій БД авторитетних записів.

Авторитетний контроль - це загальний термін для визначення концепції виконання авторитетної роботи з використанням електронно-обчислювальної техніки, що являє собою процес уніфікації зазначених елементів бібліографічних записів, управління варіантами їх формулювань та підтримки сумісності цих записів у базах даних бібліографічних записів за допомогою посилання на авторитетний файл. Таку сумісність можна реалізувати, послуговуючись алгоритмом, що дозволяє порівнювати та залучати автоматизовану перевірку елементів бібліографічного запису, котрі включаються в бібліографічні БД. До певного часу ці процедури вважалися спеціальними функціями електронно-обчислювальної техніки, але відтоді, як вони стали призначатися для контролю елементів бібліографічного запису, вони можуть вважатися АК.

Авторитетний запис - це запис, для якого першим елементом є уніфікований заголовок особистих імен, назв установ та організацій, уніфікованих назв, предметних рубрик. Створюється відповідальним органом, котрий складає бібліографічні записи.

Уніфікований заголовок являє собою такий заголовок, що створюється у формі, якої необхідно без змін додержуватися доти, доки не змінилося офіційне найменування.

Очевидно, що елементи бібліографічного запису, які підлягають АК, мають ряд суттєвих властивостей: повторюваність у деякій множині записів, неоднозначність формулювань (наявність множини їх варіантів - графічних, синтаксичних, морфологічних, аббревіатурних, синонімічних), видозмінення з плином часу (приміром, перейменування).

Як доповнення до уніфікованого заголовка авторитетний запис у загальному випадку містить такі елементи: варіанти формулювань, споріднені заголовки, інформаційна примітка, джерело авторитетних даних, джерело авторитетного запису.

Варіант формулювання: альтернативне визначення особистих імен, назв установ та організацій, уніфікованих назв, предметних рубрик, наведене у формі, що відрізняється від уніфікованого заголовка. Від варіанта заголовка робиться посилання до уніфікованого заголовка. Кількість посилань необмежена.

Споріднений заголовок: один з двох чи більше уніфікованих заголовків, кожен з яких через систему опису пов'язаний з іншим. Вони створюються, наприклад, для певного заголовка бібліографічного запису, якщо об'єкт заголовка змінив назву. Для кожного

спорідненого заголовка формується свій авторитетний запис. Від спорідненого заголовка робиться перехресне посилання до уніфікованого. Крім того, на кожний споріднений заголовок складається свій авторитетний запис. Кількість перехресних посилань необмежена.

Інформаційна примітка (ІП): довідкова примітка, що містить фактографічну інформацію про особу, установу/організацію та ін. ІП використовується для пояснення зв'язків між даним заголовком та іншими заголовками.

Джерело авторитетних даних: власне документальне джерело, що стало об'єктом створення бібліографічного запису, та/або відомості про бібліографічні довідники, переглянуті з метою встановлення уніфікованого заголовка, чи будь-які офіційні джерела.

Джерело авторитетного запису: установа, що безпосередньо складає авторитетний запис і відповідає за нього.

Інформаційний масив авторитетних записів кумулюється в БД авторитетних записів (БДАЗ) про імена осіб, назви установ та організацій, уніфіковані назви, предметні рубрики. БДАЗ необхідно підтримувати централізовано, бо лише в цьому разі вона може стати засобом забезпечення сумісності бібліографічних записів на локальному, національному та міжнародному рівнях. Ця база має бути логічно пов'язаною з БД бібліографічних записів, а авторитетні дані - організовані згідно з міжнародними правилами обміну інформацією (передбачають загальні принципи їх опису, зберігання та використання).

При цьому довідкова БДАЗ являє собою інформаційну надбудову над БД бібліографічних записів і характеризується такими особливостями:

- відображає широкий спектр альтернативних варіантів репрезентації особистих імен, назв установ та організацій, уніфікованих назв, предметних рубрик. Користувач часто не знає точного формулювання уніфікованого заголовка, що є одним з основних пошукових елементів БД бібліографічних записів. З метою уникнення втрат інформації про всі документи, що мають відношення до одного заголовка, в довідковій БДАЗ мають бути наведені всі можливі їх варіанти;

- її структура передбачає наявність зв'язків між варіантами формулювань заголовків, що базуються на розгалуженій системі посилань типу «дивись» (далі «див.») від усіх можливих варіантів формулювань до єдиної уніфікованої форми та перехресних посилань типу «дивись також» (далі «див. також») поміж спорідненими заголовками;

- забезпечує нормалізацію та зіставлення даних. При створенні нового бібліографічного запису дані про формулювання заголовка, що неоднозначно розуміються, аналізуються за принципом поваріантної незалежної характеристики та на підставі наявних регламентуючих документів формулюється уніфікований заголовок.

Довідкова БДАЗ - інформаційна основа для функціонування АК. Ця система є багатофункціональною. Завдяки їй вирішується цілий комплекс технологічних завдань обробки документів і пошуку інформації:

- уніфікована подача заголовків бібліографічних записів у базах даних бібліографічних записів;

- сприяння інформаційному забезпеченню процесів наповнення та супроводження БД бібліографічних записів на основі створення та підтримки національної довідкової БДАЗ, до якої користувач може постійно

звертатися для ідентифікації необхідного йому документа;

- досягнення інформаційної сумісності даних про заголовки бібліографічних записів в інформаційних системах;

- забезпечення повноти та точності пошуку в БД бібліографічних записів;

- надання можливості мінімізації інформації, що відображена в БД бібліографічних записів, на фізичному рівні. Інформація про заголовки бібліографічних записів внаслідок їх часто надто широких формулювань, з метою економічного використання машинної пам'яті має зберігатися в БД бібліографічних записів у максимально згорнутому вигляді. Довідкова БДАЗ записів дає змогу вирішити це завдання, оскільки кожному авторитетному запису привласнюється унікальний код (внутрісистемний номер у довідковій БДАЗ). Таким чином, інформація про заголовки в БД бібліографічних записів може зберігатися у вигляді цих кодів (номерів), тобто формалізованих еквівалентів, і надаватися користувачу в розгорнутому вигляді;

- надання користувачам широкого спектра сервісних функцій, серед яких: інтерактивний пошук, отримання довідок про чисельні варіанти заголовків бібліографічних записів і можливість правильно сформулювати пошукові елементи для роботи з інформаційною системою; інструктивно-методична допомога.

Система АК має створюватися з орієнтацією на інтеграцію баз авторитетних даних з БД, що містять бібліографічні записи, й отримання в результаті цього інтелектуальної інформаційної системи, в якій база авторитетних даних трансформується в бази знань.

Національна система АК має ґрунтуватися на принципі інтегрованої обробки авторитетних даних, що полягає в єдиній технології централізованої підтримки

національної довідкової БДАЗ та організації локального використання окремих її фрагментів для розпорощених бібліотечних фондів. Така концепція передбачає:

- створення єдиної національної довідкової БДАЗ імен національних авторів, назв українських установ та організацій, найменувань серіальних видань, що виходять в Україні;

- забезпечення можливості обміну авторитетними записами на міжнародному рівні і використання цих записів при обробці та пошуку документів у локальних фондах їх зберігання;

- концентрацію всіх апаратно-програмних засобів у головній організації, що повинна займатися питаннями авторитетного контролю.

Для підтримки інформаційної технології АК на національному рівні потрібна організаційна структура, що має забезпечувати координацію авторитетної роботи, яка здійснюється у світовій практиці національними агенціями.

Отже, АК елементів бібліографічного опису, які є основними точками доступу до баз даних бібліографічних записів, - необхідна умова для інтеграції національних інформаційних ресурсів і міжнародного обміну інформацією.

Створення БДАЗ забезпечує не лише інформаційну сумісність бібліографічних баз даних, а й сприяє максимально повному й оперативному задоволенню потреб користувачів, завдяки тому, що технологія АК дозволяє ідентифікувати зазначені точки доступу незалежно від форм їх існування та репрезентації.

Створення спеціальних інформаційних ресурсів, спрямованих на підтримку АК, має реалізовуватися на основі принципу централізованої підготовки авторитетних даних і потребує національної організаційної структури.

1. Сухоруков С.М. Национальные массивы авторитетных данных // Библиотечное дело и библиография за рубежом. - 1989. - Вып.121. - С. 17-26.
2. Tillett B. 1984 Automated authority control opinion poll: A preliminary analysis // Inform. Technology and Libraries. - 1985. - Vol. 4, N 2. - P. 171-178; Tillett B.B. Considerations for authority control in the online environment // Cat. and Classif. Quart. - 1989. - Vol. 9, N 3. - P. 1-12.
3. Taylor A.G. Research and theoretical considerations in authority control // Ibid. - P. 29-56.
4. Schmierer H.F. The relationship of authority control to the library catalog // Ill. Libraries. - Vol. 62. - P. 599-603.
5. Runkle M. Authority in on-line catalogs // Ibid. - P. 603-606.
6. Malinconico S.M. Mass storage technology and file organization // J. of Library Automation. - N 13. - P. 77-87; Henderson K.L. Great expectations: the authority control connection // Ill. Libraries. - Vol. 65. - P. 334-336.
7. Семеновкер Б.А. Представление библиотечной и библиографической информации в автоматизированных системах. (Развитие форматов). - М.: Книга, 1972. - 189 с.; Клапшук В.Т. Национальная библиография // Сов. библиография. - 1990. - N 4. - С. 28-33.
8. Delsey T. Authority control in an international context // Cat. and Classif. Quart. - 1989. - Vol.9, N 3. - P. 13-28; Anderson D. Universal bibliographic control: A longterm policy. - Pullach, Munchen: Verl. Documentation, 1974. - 87 p.
9. UNIMARC/Authorities. Universal format for authorities / Recommended by the IFLA Steering Group on a UNIMARC format for authorities. Approved by the Standing Committees of the IFLA Sections on Cataloguing and Information Technology. - Munchen etc., 1991. - 80 p.

